Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Med Nål & Tråd

Næstved 2003

Indhold

Forord 1
Broderi 2
Navneklude 4
Kristentøj 6
Brudehovedtøj 8
Skjorter 10
Særke 12
Tællesyning 14
Dragværk 15
Rudesyning 16
Hvidsøm 17
Baldyring 18
Udklipshedebo 19
Hulsømme 20
Navnemærkning 21
Tamburering 22
Tylsbroderi 23
Uldbroderi 24
Silkebroderi 25
Metalbroderi 26
Skindbroderi 28
Litteratur 29

Inger Hald Nielsen
Med Nål og Tråd – broderi 1770 - 1870, Næstved 2003

Udgiver Næstved Museum, Ringstedgade 4, DK 4700 Næstved
Redaktion Palle Birk Hansen
Layout Martin Jensen
Foto Jørn Nødskov
Tryk Stiftsbogtrykkeriet, Næstved
Trykår 2003
Oplag 750

ISBN 87-88461-55-6

Udgivet med støtte fra **DiskontoBanken**

Kopiering tilladt med tydelig kildeangivelse

Forside Kjole (oprindelig trøje og skørt) af rødt hvergarn, broderet med silke, LouisXVI-snit, ca. 1790, fra Dronninglund i Vendsyssel. Købstadmuseet Den Gamle By nr. 18A-40. Foto: Jens Olsen, Næstved Museum.

Bagsiden Detalje fra kjolen på forsiden

Forord

Udstillingen »Med nål og tråd – broderi 1770-1870« er blevet en realitet i forbindelse med afholdelsen af nordiske folkedanseres og spillemænds stævne Nordlek 2003 i Næstved.

Da dragten spiller en vigtig rolle i helheden omkring folkedansen og musikken over hele Norden, er det oplagt i år at vise de originale danske tekstiler, der ligger til grund for de kopier af dragterne, som vi i dag fremstiller og anvender i Danmark.

Med øjnene stillet skarpt på de dragtdele, der indeholder broderier, har stævnets dragtudvalg været på rejse gennem museer og privatsamlinger over det meste af Sjælland i de seneste par år, og ud fra en meget detaljeret registrering af dragtdele fra tidligere udstillinger er det lykkedes at finde frem til broderede dragtdele fra de fleste egne af Danmark.

Udstillingen viser, at det først og fremmest er kvindernes tøj, der har været genstand for de flittige hænders tryllerier med nål og tråd. På kvindetøjet findes broderierne først og fremmest på huerne og deres tilbehør. Dernæst på tørklæder og forklæder. Både for mænds og kvinders vedkommende har undertøjet, hhv. skjorten og særken, gennem hele perioden været smykket med broderier, hvilket gør det muligt at følge modens direktiver for broderiernes udformning. Mændenes skindbukser bærer ofte meget smukke broderier, og det samme gælder for handsker, hvor det kan være svært at afgøre, om de har tilhørt mænd eller kvinder, fordi det sjældent er oplyst til museernes registrering.
Læg mærke til de enkelte dele, deres materiale, farver, broderiteknik, forskelle og ligheder. Nyd den sans for samspil mellem teknik og materiale, som hver enkelt del udstråler. Alle dele har en historie at fortælle os om den tid, hvori de blev til og blev brugt.

Til slut skal der lyde en varm tak til alle de museer og mennesker, der har taget så venligt imod os på vore besøg og har udlånt genstande til udstillingen. En særlig stor tak til Næstved Museum, der er hele rammen omkring udstillingen. Uden deres medvirken var udstillingen ikke blevet en realitet.

Inger Hald Nielsen
Næstved 2003

Broderi

Broderi er af den danske tekstilforsker Margrethe Hald defineret som syning udelukkende med et dekorativt formål. Dertil kan føjes den franske hofbroderer C. G. de Saint-Aubinds forklaring i hans værk om broderekunsten »L'art du Brodeur« fra 1770 – at broderi er udsmykningen af et allerede eksisterende bundstof ved hjælp af nål og tråd. Trådens forskellige slyngninger i stoffet kaldes sting. Bundstoffet kan være af forskelligt materiale som fx silke, uld, hør, bomuld og skind, ligesom tråden, kan være af silke, uld, hør, bomuld eller metal. Dertil kommer perler og pailletter.

Broderierne inddeles i grupper efter forskellige kriterier.
Det kan være efter:

- farver – om det er hvidt eller kulørt broderi
- materialet, det er udført med – om det er uldgarnsbroderi, silkebroderi eller metalbroderi
- hvilket land eller egn det kommer fra – om det er fx engelsk broderi, fransk broderi eller hedebo-broderi.

Fig. 1. Bul, set fra ryggen, med naturalistisk broderi i silke på uld. Møntergården i Odense nr. Ax448a.

Fig. 2. Tællesyning og rudesyning. *Roskilde Museum nr. 105-1930.*

At udsmykke tekstiler med broderi har været kendt langt tilbage i tiden. Et af de ældste kendte broderier på klædedragten i Danmark ses på Skrydstrup-pigens trøje fra ældre bronzealder.
Op gennem middelalderen var det overvejende kirketekstilerne, der var genstand for broderier, og de udførtes af klostrenes beboere. Fra renæssancen begynder broderierne også at vise sig i klædedragten fra alle samfundslag. I London i 1600-årene, da sortsyning var højeste mode blandt overklassens kvinder, var der beskæftiget mere end 90 broderemestre.

Broderimønstrene og deres vandring er en historie helt for sig selv. Hvor og hvordan et mønster opstår kan være vanskeligt at sige helt præcist, fordi de kan genfindes forskellige steder i verden på forskellige tidspunkter og i forskellige materialer.
Når man beskæftiger sig med broderier i den landlige klædedragt i Danmark i perioden 1770-1870 er der to former for mønstre, som træder særligt frem: de geometriske mønstre og de naturalistiske.

Navneklude

Navneklude er betegnelsen for de læreklude, der blev broderet af små piger, ofte i alderen 7-13 år. Det direkte formål med navnekludene var, at pigerne skulle øve sig i at sy navnetræk, årstal og dekorative mønstre som led i det overordnede formål, nemlig at pigerne skulle opdrages til det senere liv som gift kone med ansvar for hjemmets husholdning. I denne forbindelse var tilvirkning af udstyr, såvel gangklæder som boligtekstiler, af stor betydning for hjemmets velstand.

At brodere navneklude har man kendt til siden 1600-årene, men de fleste af de bevarede danske navneklude er fra 1700- og 1800-årene. Forlægget for mønstrene kan spores til mønsterbøger, som takket være bogtrykkerkunstens opfindelse var tilgængelige fra 1500-årene, men bøgerne var kostbare, så man har sandsynligvis hjulpet sig ved aftegninger og tilpasning efter lokal skik og brug.
Foruden tal- og bogstavrækker er især de ældste klude rigt udstyret med et mylder af mønstre.

Fig. 3. Navneklud, broderet med silke på fint lærredsvævet uldstof. Silkeborg Museum nr. 214/1962.

Som eksempler kan nævnes kristne symboler som Syndefaldet, Korsfæstelsen og Lammet, men også slotte, herregårde og jagtscener blandet med genstande og dyr fra dagliglivet er at finde.
I mønstrene afspejler sig givetvis syerskens sociale status, for museumsoplysninger vidner om, at navneklude har været broderet i såvel herregårdskredse og spidsborgerlig miljøer som i bondegårde og husmandshjem.
På de allerfleste navneklude indgår kranse, der bærer initialer på medlemmerne af syerskens slægt, hvorved hun havde etableret sin egen lille anetavle. Ofte angav hun afdøde familiemedlemmers navnetræk med mørkt garn.

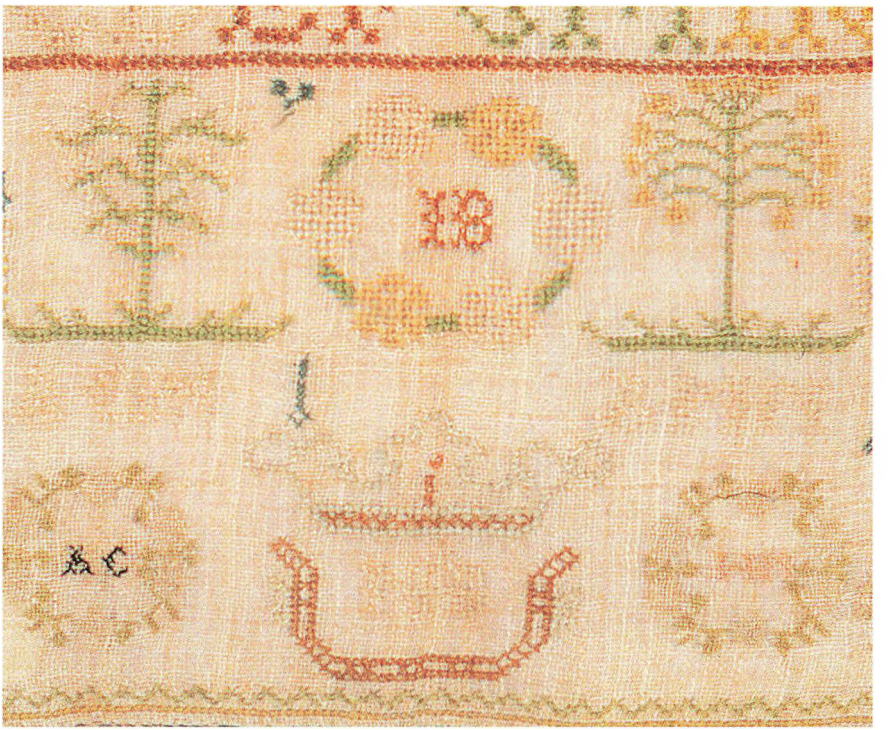

Fig. 4. Navneklud, broderet med silke på løst vævet hør, 1790. Næstved Museum nr. 1976:238.

Navnekludene varierer i størrelse, men er alle rektangulære med større brede end højde. Nogle klude er broderet på stof, der er vævet til navneklude, da de har en kulørt ægkant. Nogle klude har endda ægkant på alle fire sider. Navnekludene kan være monteret på papir og pyntet med silkebånd og rosetter i hjørnerne.
Stoffets kvalitet er lærredsvævet hør eller uld, slået i forskellig fasthed. Tråden, der er broderet med, er ofte tvundet silke eller hør. På nogle af de yngste klude ses også uld anvendt på stramaj.

Korssting findes på navnekludene igennem hele perioden, men også kvadratsting, dronningesting, petit point og tællesyning er yndede sting. Variationen i stingene er størst på de ældste klude.

Når det nyfødte barn var mellem 4 og 6 uger gammelt skulle det døbes. Til den lejlighed iførtes barnet kristentøjet. Kristentøjet bestod af flere dele, som alle var syet af fine stoffer efter tidens mode.

Fig. 5. Dåbshue til pige, med guldbroderi på rød silke. Roskilde Museum nr. 953-1930.

Fig. 6. Dåbstrøje, syet i biedermeierstil af småmønstret halvsilke. Roskilde Museum nr. 1662x3.

Fig. 7. Svøbeliste af bomuldspique, broderet med uldgarn, ca. 1790. Roskilde Museum nr.477-1930.

Inderst bar det lille barn en skjorte, som kunne være af det fineste lærred, dernæst en dåbstrøje, der var lukket med bændler på ryggen. På den tid var det skik at svøbe det nyfødte barn, derfor hørte der særlige svøbelister, syet af fine stoffer og pyntet med silkebånd, til dåbsdragten.

På hovedet bar dåbsbarnet en hue. Huens facon afslørede, om barnet var dreng eller pige. Pigehuen var en puldhue, mens drengehuen var syet af flere, ofte forskellige trekantede stofstykker, der samledes i nakken. Over samlingen ses ofte en roset af silkebånd eller metalkniplinger. Begge huetyper var pyntet med silkebånd og kniplinger af guld eller sølv. Enkelte af huerne er broderet.

Det smukt pyntede barn blev sluttelig anbragt i kristenposen af form som en løjert, en ofte meget lang rektangulær pose. Mange kristenposer er syet af pragtfuldt stof fra aflagte selskabskjoler. Ofte er disse løjerter forsynet med en indbygget pude til barnets hoved, og mange har en løs smæk, som dækker lukningen ved barnets bryst.
De ældste poser er uden ærmegab og fastgøres under barnets arme. Senere ses poser med ærmegab, nogle endda med ærmer.
Kristenposerne afløses af egentlige dåbskjoler i slutningen af 1800-årene. De første dåbskjoler var af kulørte stoffer, men fra ca. 1880 vinder de hvide dåbskjoler terræn.

Fig. 8. Kristenpose af blå silkedamask, med årstal 1744 broderet indvendigt. Møns Museum nr. 3135.

Brudehovedtøj

Også til en anden af livets store begivenheder, nemlig brylluppet, knytter der sig særlige dragtdele.
Udover at brud og brudgom var smykket med de fineste klæder, som hjemmet kunne fremvise, bar bruden et særligt hovedtøj, som kunne udformes på flere måder.

Brudehovedtøjerne i denne udstilling er alle fra området øst for Storebælt. Grunddelen i et brudehovedtøj er en valk, som holder håret på plads. Oven på valken sidder en cirkelrund nakke, som ofte er syet af højrød uld eller silke, pyntet med store runde glasperler i mange kulører, guld- og sølvkniplinger og silkebånd. Rundt om valken fæstnedes et bredt bånd, dekoreret med silkebånd lagt i læg og pyntet med broderi og/eller metalkniplinger. Ned ad nakken hang mange brede silkebånd. Eskel Sørensen skriver i »Skik og sæd hos bønderne«, at man kunne se så mange forskellige silkesløjfer som uger og måneder i et år.

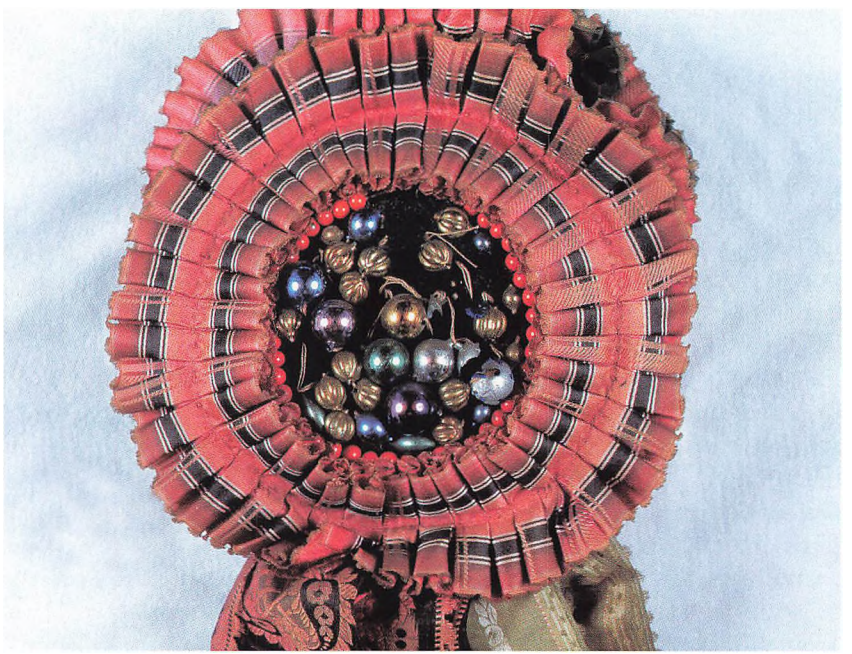

Fig. 9. Brudehovedtøj. *Næstved Museum nr. 726.*

Fig. 10. Brudekrone. *Møns Museum nr. 1510.*

Fra Vestsjælland beretter J.S. Møller, at ikke alene bruden, men også brudepigerne bar dette komplicerede hovedtøj ved et bryllup (vist nok med den begrundelse, at Fanden ikke skulle kunne finde bruden så let).

De her beskrevne hovedtøjer er endnu ikke fundet på Møn, hvor man til gengæld brugte brudekroner. Vi kender i dag 5 mønske brudekroner, hvoraf den ene vises her på udstillingen. De røde farver og pynt i form af perler og kniplinger er genkendelige fra brudehovedtøjerne, men faconen unægtelig anderledes, men ikke mindre spændende. Præcis hvordan brudekronen har været båret og hvilke skikke, der knytter sig til den, er ukendt, men måske dukker der en dag optegnelser op, som kan fortælle os om disse forhold!

Skjorter

Skjorten var mandens undertøj og det klædningsstykke, der blev båret tættest på kroppen.
De fleste bevarede danske bondeskjorter stammer fra 17- og 1800-årene, idet størsteparten er fra 1800-årene.

Skjorterne er vide og lange, når til midt på låret. Ofte er stoffets vævebredde lig med den halve brystvidde.
Alle mønsterdele er rektangulære stykker, der er klippet trådlige, så stoffet udnyttes bedst muligt.
Skjorterne har slidser forneden. Halsudskæringen får facon ved halskiler, og vidden samles af rynker, der sys til en krave. Hen over skulderen ses skulderstykket, der kan være gennemgående eller delt. Ærmerne er vide.

Fig. 11. Skjorte af hørlærred med gennemgående skulderstykke, set fra ryggen. Køge Museum nr. 1866x2.

Fig. 12. Detalje af fig. 11: Læg ved skulder og fine rynker ved ærmelinninger. Køge Museum nr. 1866x2.

Der kan være små læg eller rynker ved skulderen, vidden samles forneden i læg eller rynker og ærmerne afsluttes med en ærmelinning.
Midt for brystet har skjorten en slids, der på de yngste skjorter forsynes med en belægning.

Skjorterne til fint brug var syet af hørlærred, til hverdagsbrug af blårlærred.
De fine skjorter findes ofte pyntet med hvidt broderi på krave, skulderstykke, ærmelinning og undertiden langs med brystslidsen og på halskilerne.

Skjorterne var håndsyede, og det at sy og brodere hørte med til kvindernes arbejde. I Anna Pedersens bog »Fra bondestue og stegers«, som er optegnelser fra Stevns og Bjæverskov Herreder, skriver hun, at en dygtig pige kunne sy en skjorte på én dag!

Særke

Særken er kvindens undertøj og dermed det klædningsstykke, der bæres tættest på kroppen.
De bevarede særke stammer fra 17- og 1800-årene, idet størsteparten er fra 1800-årene.

Ligesom skjorterne var lange hos mændene, er særkene det hos kvinderne. Særkene når til midt på smalbenet.
Særkenes facon er forskellige. Der er i hovedtræk tale om to hovedtyper: den helskårne særk, hvor kropstykket er skåret i et helt stykke, og oplodstypen, som består af en overdel (oplod), der er syet af fint hørlærred, og dertil et skørt i bredder, meget ofte af blårlærred. Nogle steder i landet findes oplod uden skørt. Hankesærke, som er ærmeløse særke, kendes i enkelte eksempler. Om oplod har været brugt sammen med hankesærk eller har være båret udenpå en dagligdags særk, må indtil videre overlades til fantasien.
Som mændenes skjorter er også særkene til fint brug af fint lærred og hverdagssærkene af blårlærred.

Snittet i særkene er indrettet således, at mindst muligt af stoffet gik til spilde, og ofte er den halve brystvidde lig med stofbredden. Ærmer, skulderstykker og krave er rektangulære stykker, som er klippet trådlige. Hvor kiler giver særken facon, er de klippet, således at stoffet endevendes.

Det kan være vanskeligt at datere særke og skjorter nøjagtigt, da snittet og sytekniken holder sig langt op i 1800-årene. Navnemærkning og årstal er dog en stor hjælp,

Fig. 13. Oplod, broderet med Falstersyning eller »broderi på helt lærred«. Museet Falsters Minder nr. T212/1900.

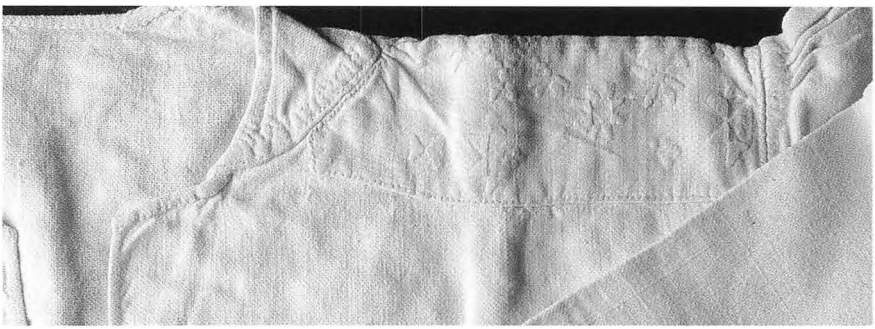

Fig. 14. Særk med delt skulderstykke, broderet med tællesyning.
Næstved Museum nr. 1976:047.

fordi tråden og stingene, der er anvendt til navnemærkningen, fortæller noget om alder. Den ældste type er syvstingstypen, broderet med blå tråd. Senere bliver den røde farve introduceret, og derefter de skrevne bogstaver. Sidst i perioden kommer bomuldstråd på mode, og navnetrækket ses broderet med hvid tråd.

Også de særke og skjorter, hvorpå der er broderi, kan være en hjælp, fordi der i den lange periode 1770-1870 er en modebetinget udvikling i broderierne.

Når der er tale om broderi på beklædningsgenstande som særke og skjorter fremgår det helt tydeligt af de bevarede genstande og deres proveniens, at Hedebo-egnen om nogen egn er broderiernes Mekka.
Der er i alt seks store teknikker, som hører til Hedebo-broderierne. De er hver især unikke med deres særpræg og vigtigste tidsperiode, uden at der kan trækkes en skarp grænse mellem hver teknik. Netop blandingen af teknikker og kompositioner bevirker, at hver eneste genstand er unik, hvilket naturligvis gør udvælgelsen til en udstilling som denne vanskelig. Man vil gerne vise det hele, men har begrænset plads!
Også udenfor Hedebo-egnen findes der naturligvis broderier, men overdådigheden bliver mindre, jo længere væk fra Hedebo-egnen, man kommer.

Efterfølgende bringes en kronologisk gennemgang af de seks hedebo-teknikker. Læs dem og gå herefter på opdagelse i museerne og få selv øje på fortidens dygtige sypigers individuelle præg.

Tællesyning

Tællesyning er den ældst kendte af de hvide syninger. Den udføres som fladsyning over talte tråde.
Mønstrene er geometriske, fx stjerner, stiliserede træer, trekanter og spidsvendte kvadrater.
Mønsterinddelingerne ses udført med halve korssting i diagonale rækker.

Mønstrene ses ofte gentaget, så de danner borter. Borterne er i tællesyningen ofte adskilt af bagstingsrækker. Fx er skulderstykker ofte forsynet med tre borter.

Tællesyning kaldtes i renæssancen for »puntoreal«, hvilket betyder »det kongelige sting«.
Syningen kendes også fra andre dele af Europa, men ses her ofte udført med kulørt tråd.

Teknikken ses anvendt i hele perioden 1770-1870, på de ældste genstande ofte som eneste teknik.
Senere optræder den mere eller mindre sammen med andre teknikker.

Fig. 15. Skulderstykke med tællesyningsborter.
Frederiksværkegnens Museum u. nr.

Dragværk

Dragværk blev brugt i begyndelsen af 1800-tallet. Senere anvendtes den sammen med andre teknikker.

Bundstoffets tråde »drages« ud i hele mønsterbortens bredde. Om det tilbagestående netværk syes med kaste-, slynge- og stoppesting, så mønstrene, der ofte er dyr, fugle, vaser og stjerner, står skarpt mod den åbne netbund.

Siden 1950'erne har undersøgelser vist, at dragværk er blevet udført i hele landet, om end broderierne har forskelligt udseende. Fælles for dem alle er de udtrukne tråde.

Årsagen er ukendt, men fakta er, at til trods for, at dragværk har været en yndet og udbredt teknik, ses den ganske lidt anvendt i beklædningstekstiler, men derimod vældig meget i boligtekstiler, som ligger udenfor denne udstillings emne. Vi viser dog et enkelt tørklæde, hvor teknikken kan beundres.

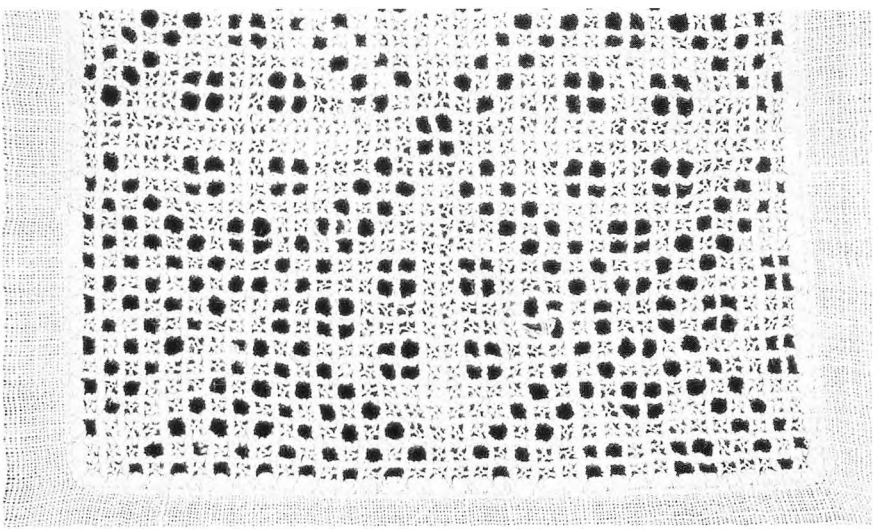

Fig. 16. Hørlærredstørklæde, broderet med dragværk.
Museet Falsters Minder nr. 4160/1950.

Rudesyning

Rudesyning har sin storhedstid ca. 1800-1840.

I denne teknik markeres motivets omrids af kastesting, hvorefter trådene trækkes eller skæres ud både lodret og vandret. De tilbageblevne stolper af tråde oversys med kastesting, og ruderne udfyldes med slynge- og stoppesting. Motiverne i rudesyningen er de samme som i dragværk.

Teknikken kendes også fra Nordsjælland og Amager. Sidstnævnte sted kaldes den også for »enkeltudskårs«.

Rudesyningen blev efter 1840 meget anvendt til navnemærkning.

Fig. 17. Særkekrave, broderet med tællesyning og rudesyning. Værløse Museum nr. 1922.

Fig. 18. Særkeærme, broderet med hvidsøm.
Roskilde Museum nr. 93-1952.

De tre førstnævnte teknikker er alle kendetegnet ved at være trådrette. Hvidsøm er den første teknik, der frigør sig fra trådretningen, og broderiet kræver påtegning af mønsteret på stoffet.

Hvidsøm, der har sin største udbredelse ca. 1820-1840, kaldes også for maskesyning.
Teknikken består af udtrukne grunde, hvor trådbundterne oversyes med forskellige sting, der giver grundene karakter. Omkring de udtrukne grunde syes brede kædesting, som på Hedebo-egnen kaldes for maskesting.

Motiverne er ofte stiliserede blomster, og udfyldningen mellem disse er blade, syet med fladsyning.
Motiverne danner mønstre, hvis gentagelse danner borter. På hvidsømsbroderier er borterne ofte adskilt med små hulsømme som fx kvadrathulsøm og H-hulsøm. Fx kan et skulderstykke have tre hvidsømsborter og en krave to.

På skjorter og særke med hvidsømsbroderi ses krave og ærmelinninger afsluttet med meget smukke, udsyede blonder. De er syet med knaphulssting og er meget tætte.

Baldyring

Baldyring er en videreudvikling af hvidsøm. Grundene er mere åbne, da der trækkes 8 til 12 tråde ud ad gangen.

Trådbundterne samles ved stoppesyning, og i grundene syes kniplingssyning med knaphulssting.
Grundene omgives med brede kontursting og bladværk. Bladene i baldyringsbroderi er karakteristiske ved, at de er underriet og oversyet med fransk kastning, så de står reliefagtigt på stoffet.

Forbilledet for baldyring er formentlig den italienske renæssancesyning »reticella«. Der findes mønsterbøger med denne teknik fra 15- og 1600-årene, og de tegnede mønstre minder utrolig meget om de broderede mønstre i de bevarede tekstiler fra 1840-55.

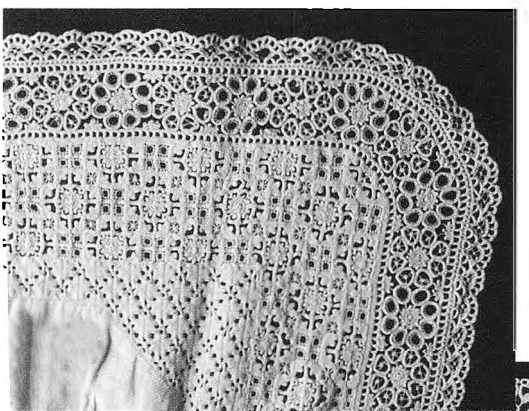

Fig. 19. Særkekrave, broderet med baldyring, afsluttet med en åben, udsyet blonde. Roskilde Museum nr. 1534-1930.

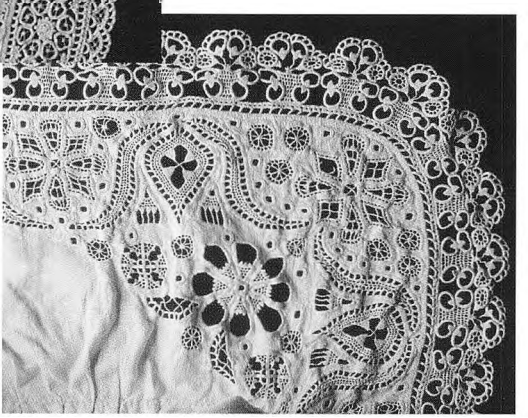

Fig. 20. Særkekrave, broderet med udklipshedebo, afsluttet med åben, udsyet blonde. Køge Museum nr. 84.

Udklipshedebo

Udklipshedebo er den sidste af de store hedeboteknikker og har sin storhedstid fra ca. 1855 til 1870.
Man hører den undertiden i vore dage omtalt som »den rigtige Hedebosyning«.

Fra ca. 1860 holder industrialiseringen sit indtog, og gradvis udslettes forskellen mellem land og by – også på det tekstile område. Ved verdensudstillingen i Wien i 1877 mente datidens kulturpersonligheder, at godt dansk håndværk – bl.a. som det kommer til udtryk i håndbroderiet – måtte være værd at vise frem i det fine selskab. Således blev udklipshedebo markedsført på en helt anden måde end nogen anden broderiteknik. Dette blev underbygget af moderne infrastruktur og samhandel. Mønstrene blev nemlig trykt i Nordisk Mønstertidende, der blev solgt over hele landet, og der opstod broderiforretninger, hvor påtegnet stof og tråd kunne købes. Udklipshedebo blev en teknik, der bredte sig til alle samfundslag i flere egne af landet og holdt sig helt frem til 1950'erne.

Mange kender udklipshedebo fra sofastykker, bordduge og kraver, hvor overdådigheden af figurer er så stor, at det føles som pralværk uden sans for skønheden i den enkle komposition, der karakteriserer de gamle broderier på særke og skjorter, som heldigvis endnu er bevaret.
Udklipshedebo er karakteristisk ved forskellige udklippede figurer i stoffet. Trådene omkring de udklippede figurer er sikret med tætte knaphulssting langs klippelinien.
De udklippede figurer udfyldes med kniplingssyning (knaphulssting) som hedebotakker, edderkopper af snoede tråde eller hedebohjul.

På stoffet mellem de udklippede figurer ses bladværk som på baldyringsbroderierne.

Med til udklipshedebo hører også »omvendt udklipshedebo«, et udtryk, der er opstået i nyere tid, men som fint beskriver teknikken. Her har syersken nemlig klippet mønsterfigurerne ud af stoffet, omkranset dem med knaphulssting, riet dem ned på papir og udfyldt rummet mellem figurerne med kniplingssyning. I udstillingen findes en særk, der fint illustrerer denne avancerede teknik.

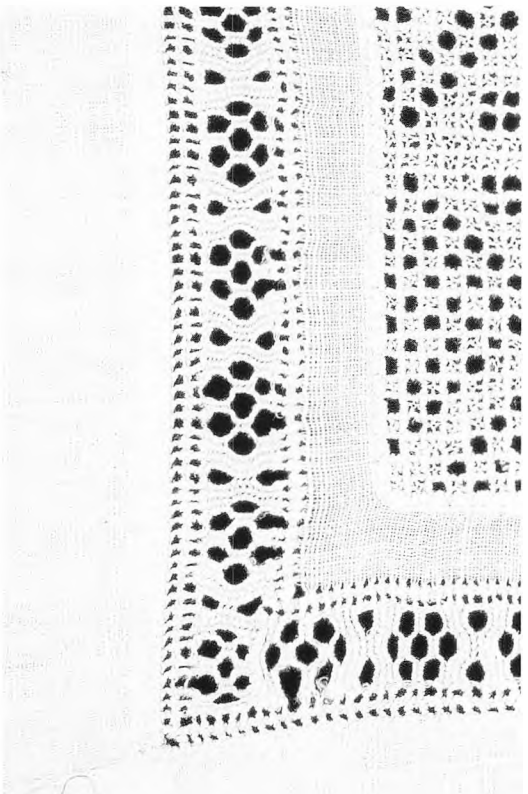

Fig. 21. Hørlærredstørklæde med hulsømsbort. Museet Falsters Minder nr. 4160/1950.

Til de hvide syninger på hørlærred hører også hulsømme, der er lange smalle borter, hvor man trækker tråde ud i bortens længderetning og syer om de tilbageblevne tråde med kastesting, slyngesting eller stoppesting.

Hulsømme ses brugt som en dekorativ afslutning ved sømme eller som en opdeling af et større arbejde.

På særke og skjorter ses brede, stoppede hulsømme undertiden sammen med andre broderier, men hulsømme kan også være eneste udsmykning på disse beklædningsgenstande.

Der kendes også til tørklæder af hørlærred med stoppet hulsøm.

Navnemærkning

Initialer er forbogstaver, fx i personers navne. Ordet monogram er sammensat af to græske ord: monos, der betyder ene, og -gram, der betyder skrifttegn. Monogram bruges som betegnelse for en persons dekorativt sammenslyngede forbogstaver.

Et monogram omfatter som regel forbogstaverne i for- og efternavn eller kun et enkelt forbogstav. Det personlige ligger i måden, det pågældende bogstav bliver tegnet på.

I den landlige klædedragt optræder ejerens initialer eller forbogstaver under betegnelsen navnemærkning eller navnetræk, som undertiden kan have form af et egentligt, sammenslynget monogram. Særke og skjorter har næsten alle navnetræk, og nogle er også forsynet med årstal, som giver en meget præcis datering.

Som hovedregel tjener, at den ældste form for navnetræk er broderet med syvstings korssting, hvilket angiver, at bogstaverne er syv korssting høje. De ældste er broderet med blå hør. Siden bliver den røde hørtråd den foretrukne, og skrifttypen skifter fra versaler til skrevne bogstaver.
På de yngste særke og skjorter kan man finde navnetræk, som er broderet med hvid tråd, og teknikker som fransk kastning og fjersyning dukker op.

Fig. 22. Skjorte med navnemærkning og årstal. *Roskilde Museum nr. 267-1976.*

Tamburering

Tamburering er en broderiteknik, der kom til Spanien og Portugal fra Østen ad søvejen. Herfra bredte den sig op gennem Europa.
I Østen kendes til tamburering i kulørte farver med uld og silke, mens teknikken i Danmark manifesterede sig i kvindedragtens fine hvide forklæder, tørklæder og tilbehør til hovedtøj.

Teknikken tamburering er kendetegnet ved at bestå af kædemasker, der ligger reliefagtigt på stoffet. Ordet tamburering kommer af det franske ord tambour, der betyder tromme. Det relaterer til den måde, teknikken bliver udført på. Det fine, hvide stof spændes ud på en syramme så stramt, at det står som et trommeskind, og op gennem stoffet hækles kædemasker med en tambureringsnål.
Teknikken blev hurtigt populær, fordi den var langt hurtigere end at brodere kædesting med nål.
Den er også en af de første broderiteknikker, der lod sig maskinfremstille, idet de første symaskiner syede kædesting.

Mønstrene består af stiliserede blomster og blade. Blomsternes midte ses ofte fremhævet ved at være broderet med sammentrækssyning.
På tørklæder ses det centrale mønster placeret i det hjørne af tørklædet, der hviler på ryggen, og borter strækker sig langs de kanter, der løber op mod skulderen.
På forklæder ses mønstrene gentaget i brede borter langs forklædets underkant og i smallere borter op langs sidesømmene. Undertiden kan der være små, spredte blomster ud over forklædet.

De tamburerede genstande udviser ikke egnspræg, men findes over hele landet gennem hele perioden.

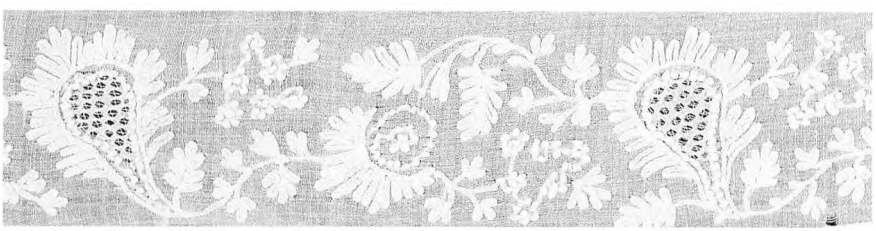

Fig. 23. Tambureret tørklæde. *Købstadmuseet Den Gamle By, Århus 191:24.*

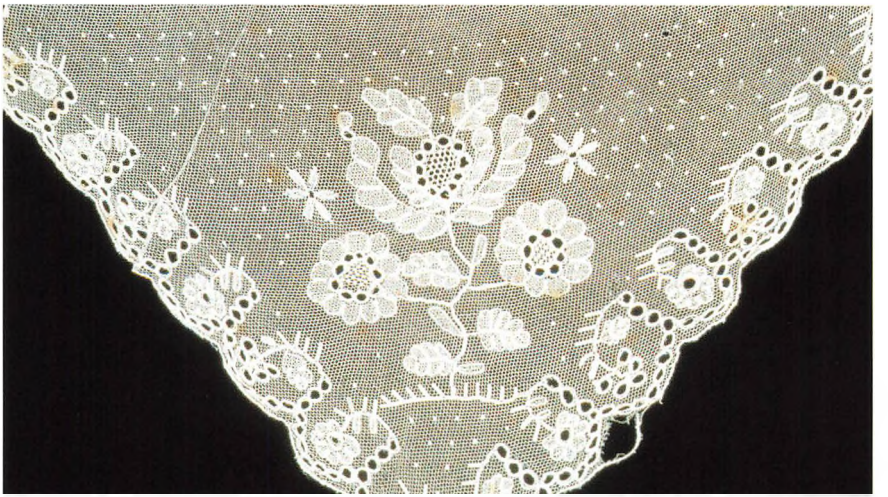

Fig. 24. Tylsbroderet tørklæde. *Møns Museum nr. 12520.*

Tyl er et stof, der er karakteriseret ved en åben netgrund bestående af små sekskantede huller eller masker. Tidligere var fremstillingen af tyl en af de teknikker, som indgik i kniplepigernes håndværk. Men i begyndelsen af 1800-årene opfindes Bobinetmaskinen, hvorved tyl kan fremstilles maskinelt og til en meget billigere pris.

Den maskinfremstillede tylsgrund bliver genstand for en ny type broderi, nemlig tylsbroderi, som er en imitation af de kniplinger, der i Danmark havde deres blomstringstid i sidste halvdel af 1700-årene.
Tylsbroderi er en fællesbetegnelse for tylstrækning, som er en stoppeteknik, og den egentlige kniplingssyning, hvor prenede huller og forskellige broderisting kombineres.
Tylstrækning ses udført både som talt broderi med geometriske mønstre og i mere naturalistiske former efter optegning på et underliggende materiale.
Tylsbroderi findes på bomuldstyl, udført med fin hør eller bomuldstråd.

I den landlige klædedragt findes tylsbroderi på genstande som fx fine, hvide tørklæder, på tylshuer og -kapper samt på huetilbehør som fx lin, korsklæder, snipper og hagehatte.

Uldbroderi

Uldbroderi er en teknik, hvor der broderes med uldgarn på uldstof i fladsynig og nedlagt syning kombineret med forskellige sting. Ofte anvendes heksesting, kontursting og splitsting.

I klædedragten findes uldbroderiet overvejende på sjaler, som var kvinders overtøj. Uldbroderiet hører i denne sammenhæng modemæssigt til efter Empire-tiden.

Farverne på sjalernes bundstof var ofte mørke (blå, grøn og sort), mens uldgarnet til broderierne antog mere livlige farver. Mange sjaler har to broderede sider: en til glæde med livlige farver (grønne, røde og gule) og en til sorg med mere dæmpede farver (blå og lilla).

Fig. 25. Uldent sjal, broderet med uldgarn, glædessiden. Møntergården i Odense nr. 176/1966.

Fig. 26. Samme som fig. 25, her sorgsiden. Møntergården i Odense nr. 176/1966.

Silkebroderi

Silkebroderi er en af de ypperste former for broderi, der kendes, og det gælder også for den landlige klædedragt.
Silke har i århundreder været et eftertragtet materiale både som bundmateriale og som tråd. Den på en gang fine, men meget stærke tråd giver en lethed og elegance, som ikke kan andet end betage det menneskelige øje. Den glatte silketråd bevirker, at farverne i broderiet får et spil, der afhænger af, hvordan lyset falder. Det er aldrig ens at beskue, og man kan hele tiden få øje på nye ting i et silkebroderi.
Mønstrene i silkebroderi er for de landlige tekstilers vedkommende ofte naturalistiske, og motiverne hentes for en stor del i blomsternes verden.

Silkebroderi findes på genstande som tørklæder og på huer. Hvor silkebroderi er udført på silke, fx på silketørklæder, er broderiet ofte underforet med f. eks. glittet lærred for at støtte det fine silkestof.

På broderiets vrangside er der ofte kun små prikker at se, hvilket skyldes en teknik, der dels betyder, at der anvendes så lidt tråd som muligt, dels at broderiet ikke slides på vrangsiden.

Silkebroderi i den landlige klædedragt er for de fleste broderiers vedkommende udført som fladsyning, men silkebroderi er så gammel og udbredt en kunstart, dyrket i genstande fra alle samfundslag, at andre teknikker også ses anvendt.

Silkebroderi på huer ses i visse egne kombineret med metalbroderi i en periode for senere at forsvinde til fordel for det rene metalbroderi.

Fig. 27. Silkebroderet puldhue.
Lolland-Falsters Stiftsmuseum i Maribo nr. 16.175.

Metalbroderi

Metalbroderi er en teknik, der ses anvendt på kvindehuer i flere egne øst for Storebælt. Blomstringstiden for metalbroderiet er perioden fra ca. 1830 til ca. 1865.
Hvordan metalbroderiet på klædedragten vinder indpas, hvem der først lærte det og hvor de lærte det forbliver indtil videre en hemmelighed, men fra Hedeboegnen, Nordsjælland og nu også på det sydlige Sjælland kender vi til koner, der ernærede sig ved at sy metalbroderede huenakker med salg for øje.

På Hedeboegnen og i Nordsjælland er de ældste metalbroderier kombineret med silkebroderi, hvor silkebroderiet dominerer. Senere bliver billedet omvendt og til sidst forsvinder silken helt. De ældste af de rene metalbroderier kendetegnes ved en meget fast mønsterkomposition, syet på fløjl, mens de yngre har et mere udflydende mønster, syet på sort silke.
For mange broderiers vedkommende er mønstrene broderet over papskabeloner, som kan anes de steder, hvor broderiet er slidt.

Fig. 28. Sølvbroderet puldhue. *Privateje.*

På Stevns og på Vestsjælland ses en del pæreformede metalbroderede nakker.
Forskellen på de to egnes huer ses i den måde, hvorpå huebåndene er monteret.
I Nordsjælland, på Vestsjælland og på Møn findes også runde metalbroderier, og igen må der kigges på huebåndene, hvis man vil egnsbestemme huerne.

Metalbroderi med guld og sølv udføres som nedlagt syning. Metal-

Fig. 29. Femfoldet stiv puldhue med guldbroderi. *Privateje.*

tråden er altså syet ned til bundstoffet med en finere tråd i en farve, der ikke ses på retsiden.
Metaldelene er dels metaltråd, dels pailletter, perler, kopper, farvede folier, kantiller og åbne spiraler.
Metalbroderierne er ofte udført på bundstof af fløjl eller silke (andre stoffer kan forekomme), som er underforet med et billigere stof for at støtte det tunge metalbroderi.

De metalbroderede huer var kostbare genstande. I midten af 1800-årene kostede det en pige et halvt års løn at anskaffe sig en sådan hue. Dertil kom så den øvrige klædedragt, der modemæssigt skulle passe til huen !!

Skindbroderi

Skind har i årtusinder har været anvendt til beklædning, hvilket der er gode grunde til, idet skind både er et varmt og vindafvisende materiale. Skind har været anvendt til næsten alle genstande indenfor beklædning, men når der som her fokuseres på skind med broderi, kommer man i Danmark ikke uden om mændenes knæbukser. Også handsker til både kvinder og mænd er ofte forsynet med broderi.

Ved garvningen konserveres skindet, således at proteinnedbrydningen standses og skindet bevarer sin elasticitet og blødhed. Skindets opbygning gør, at man kan sy på tværs i skindet, og det udnyttes i skindbroderiet, der i sit udtryk minder om engelsk snorequilt.
Mønsteret er tegnet op med to konturer, og syningen foregår fra side til side mellem disse uden, at nålen går gennem skindet til vrangsiden.
Mønstrene i skindbroderiet er ofte stiliserede blomster og blade flankeret af fine stikninger.
På bukserne er de broderede mønstre hyppigst placeret dels ved knæets knapstykke og dels midt for på klappen, så de illuderer en smal klap.
Undertiden ses også silkebroderi på skindbukser, evt. kombineret med snorequilt-broderiet.
På handsker ses både snorequilt og silkebroderi. Broderierne er oftest placeret på håndryggen, men tommelfingerens sømme kan også være udsyet med broderi.

Fig. 30. Skindbukser med broderi ved knæets knapstykke.
Roskilde Museum nr. 1379-1930.

Litteratur

Andersen, Ellen:	Moden i 1700 årene, Nationalmuseet 1977.
Andersen, Ellen:	Moden 1790-1840, Nationalmuseet 1986.
Andersen, Ellen:	Danske bønders klædedragt, København 1960.
	Berlingske Håndarbejdsbøger bind 2 og 3, København 1943.
	Bonniers Store Håndarbejdsleksikon, bind 12 og 19, København 1995.
Bunde, Inger:	Navneklude fra Lyø, Middelfart 1999.
Christoffersen, Marie:	Optegnelser fra Hedeboegnen, Roskilde 1923.
Kragelund, Minna:	Navneklude, Nationalmuseet 1977.
Møller, J.S.:	Folkedragter i Nordvestsjælland, København 1926.
Møller, J.S.:	Fester og højtider, Historisk samfund for Holbæk Amt 1929.
Pedersen, Anna:	Fra bondestue og stegers, optegnelser fra Stevns og Bjæverskov Herreder, København 1944.
Pedersen, Anna:	Højtid og gæstebud, optegnelser fra Stevns og Bjæverskov Herreder, København 1960.
Sørensen, Eskel:	Skik og sæd hos bønderne sidst i det 18. og først i det 19. århundrede, 1989.
Ussing, Henrik:	Ingvor Ingvorsens fortællinger om gammelt sjællandsk bondeliv, København 1918.

